

Alpita de Jong, *Joost Halbertsma 1789-1869: triomf en tragedies van een uitmiddelpuntig man, een biografie* (Grouw: Uitgeverij Louise, 2018, 655 blz., ISBN 978 94 91536 50 2).

Een schrijver van Friese verhalen, een groot taalgeleerde, een markante dominee, een begaafd spreker en een verwoed verzamelaar van uitzonderlijke culturele objecten, zo typeert Alpita de Jong de veelzijdige Joost Hiddes Halbertsma (1789-1869). Haar levendig geschreven biografie van de ‘uitmiddelpuntige’ Halbertsma is een boeiende verhandeling over een excentrieke man.

De biografie komt goed beslagen ten ijs. In 2009 promoveerde De Jong aan de Universiteit van Amsterdam op een onderzoek naar de internationale wetenschappelijke contacten van de Friese taalgeleerde en zijn correspondentie met andere Europese taalkundigen. Dat onderzoek resulteerde in een proefschrift dat verscheen onder de titel *Knooppunt Halbertsma. Joost Hiddes Halbertsma (1789-1869) en andere Europese geleerden over het Fries en andere talen, over wetenschap en over de samenleving*.

Hoewel De Jong ook voortbouwt op haar eerdere taalkundige onderzoek, gaat het in deze biografie in de eerste plaats om Halbertsma's leven en werk in bredere zin. Een belangrijke bron vormt de omvangrijke correspondentie van Halbertsma met familieleden en met schrijvers, politici en geleerden. Halbertsma figureert vooral als schrijver van Friese verhalen en gedichten en van onderhoudende opstellen over tal van onderwerpen. De Jong laat de relatie van zijn werk met de maatschappelijke ontwikkelingen in Nederland en Europa zien. De biografie geeft dan ook goed zicht op de politieke, maatschappelijke en cultuur-historische context waarin de doopsgezinde dominee Halbertsma leefde en werkte.

Halbertsma kwam uit een kleinburgerlijk gezin met vier zoons. Twee kinderen die daarna nog werden geboren, stierven in hun eerste levensjaren. Zijn vader was bakker in Grouw, maar zijn ouders hadden ook inkomsten uit onroerend goed. Halbertsma werd in 1800 in Leeuwarden op de Latijnse school geplaatst en ging in 1807 vervolgens naar het doopsgezinde seminarie in Amsterdam om tot predikant te worden opgeleid. Zijn dominante moeder belette dat hij naar de Groningse universiteit ging, omdat hij dan te veel onder invloed zou komen van de hervormde leer. Hij werd na zijn studie eerst dominee in Bolsward en werd vervolgens in 1821 beroepen in Deventer, waar hij zijn verdere leven bleef wonen. In beide plaatsen werd hij gerespecteerd als predikant, maar in de landelijke Doperse kerk had hij door zijn vrijzinnigheid een geïsoleerde positie.

Het boek gaat ook over de familie Halbertsma en krijgt soms zelfs het karakter van een familiegeschiedenis. Hoewel de familie vrij hecht was, kende die door de eigenzinnige karakters toch vele onderlinge meningsverschillen en wrijvingen. De vier broers hielden elkaar in het oog en steunden ook armlastige of in moeilijkheden verkerende familieleden. Naast Joost krijgen vooral Eeltje en Tjalling aandacht in de biografie, omdat ook deze jongere broers zich met taal bezighielden. Halbertsma had vijf zoons, met ook heel verschillende karakters. Hij moest het overlijden van drie van hen meemaken, wat hem zeer aangreep. Zijn huwelijk was goed, maar zijn vrouw Hanne bleef op de achtergrond, zowel in het werkelijke leven als in de biografie.

Halbertsma en zijn broers Eeltje en Tjalling legden de Friese spreektaal vast in aanvankelijk pretentieloze gedichten en verhalen in hun *De Lappekoer fan Gabe Skroar* (De Lappenmand van Gabe Skroar) uit 1822. Toen dat werk opgang maakte, werd het ook bewust gebruikt om de Friese taal te ontwikkelen. Het vormde later de kern van het postuum uitgegeven volksboek *Rimen en teltsjes* (Gedichten en verhalen) uit 1871. Zijn belangstelling voor de Friese taal blijkt ook uit het feit dat Halbertsma in 1823 in Bolsward een herdenkingsdag voor de Friese renaissance-dichter Gysbert Japicx (1603-1666) organiseerde.

Hoewel Halbertsma zelf niet politiek actief was, had hij wel een eigenzinnige en zeer kritische kijk op de politiek. Hij bezocht regelmatig de ministers Johan Rudolph Thorbecke, Willem Anne Schimmelpenninck van der Oye en Floris Adriaan van Hall, met wie hij persoonlijke relaties onderhield. Hij uitte vaak felle kritiek op de regeringspolitiek. Al voor en ook na de Belgische Afscheiding was hij een van de weinigen in Nederland die met de opstandige Belgen sympathiseerde. Hij verfoeide volgzame vaderlandsliefde en bepleitte meer kritisch staatsburgerschap. Het boek bevat dan ook interessant materiaal voor de liefhebbers van politieke geschiedenis.

Halbertsma was zeer geleerd en publiceerde talloze wetenschappelijke verhandelingen en tekstedities. Hij werd lid van vele wetenschappelijke genootschappen in binnen- en buitenland. Niet alleen correspondeerde hij intensief met tal van schrijvers, zoals Jacob van Lennep en Willem Bilderdijk, maar zoals gezegd ook met vele Europese geleerden, onder wie Jacob Grimm. In 1837 kreeg hij voor zijn literaire werk een eredoctoraat in Leiden.

Een belangrijk thema van de biografie is dat hij met al zijn geleerdheid toch nooit het door hem zo begeerde hoogleraarsambt verkreeg. Vele malen leek hij hier kans op te maken, maar ging het toch niet door. Een van de redenen hiervoor was dat hij in zijn wetenschappelijke werk zijn aandacht nogal versnipperde. Halbertsma behoorde tot de taalgeleerden die met hun onderzoek naar de Germaanse talen pionierswerk verrichtten, maar in grote projecten bleven steken. Bovendien kon hij verzoeken om medewerking moeilijk weigeren. Zo raadpleegden archeologen hem over inscripties op gevonden stenen bij opgravingen en leverde hij in 1836 een aandeel in een woordenboek van het Angelsaksisch. Ook begon hij in deze tijd aan een eigen Fries woordenboek, dat na zijn dood in 1869 echter door anderen moest worden voltooid.

Maar vooral door zijn uitmiddelpuntigheid kon hij het zo gewenste hoogleraarsambt niet bemachtigen. Als dominee én taalkundige had hij een bijzonder brede en buitenissige belangstelling. Zo interesseerde hem het wezen van het verschijnsel geld en hield hij daar enkele lezingen over. Hij combineerde zijn liefde voor oudheden en traditionele gebruiken met een grote belangstelling voor de indertijd nieuwe technologie, in het bijzonder toegepast bij spoorwegen, stoommachines en nieuwe industriële ondernemingen. Hij maakte regelmatig reizen naar Duitsland, Italië, Ierland en Groot-Brittannië, waar hij oude gebruiken, maar ook nieuwe ontwikkelingen observeerde en daarover vervolgens lezingen hield in eigen land. De universitaire gemeenschap keek neer op zijn verhalenbundels en pamfletten over onconventionele onderwerpen. Zijn kritische politiek-maatschappelijke denkbeelden werden evenmin gewaardeerd. In het universitaire milieu leidde dat tot wantrouwen en zelfs vijandigheid jegens Halbertsma. Ook zijn persoonlijke eigenschappen vormden een belemmering voor zijn benoeming tot hoogleraar. De uitmiddelpuntigheid gold namelijk ook voor Halbertsma's karakter en dat van vele familieleden. Halbertsma was excentrisch en eigenzinnig, maar ook grillig, bruusk en bot. Hij gaf dat in brieven zelf aan en koesterde deze trekken in zijn familie.

Dit boek is fraai uitgegeven en rijk aan bijzondere illustraties. Het heeft een eigenzinnige opzet: het is volumineus, kent relatief weinig noten, maar is wel voorzien van een verzameling 'nawoorden' met uitvoerige toelichtingen, die in totaal honderd bladzijden telt. Na elke paragraaf wordt verwezen naar de bijbehorende specifieke nawoorden. Er ontbreekt helaas een zakenregister, terwijl toch vele boekwerken, instituten en gebeurtenissen in tekst en nawoorden figureren. Het is niet altijd een voordeel dat de biografie het letterkundige werk van Halbertsma zo goed kent, omdat ze de neiging heeft om daar soms wel erg wijdlopieg en uitvoerig op in te gaan, terwijl ze ook bepaalde zaken die juist extra toelichting behoeven als bekend veronderstelt. Ze gaat in deze historische biografie helaas niet in op de vraag hoe haar visie zich verhoudt tot eerdere verbeeldingen van Halbertsma's leven. In haar voorwoord laat De Jong uitdrukkelijk weten dat zij geen overzicht geeft van het vele dat al over Halbertsma geschreven. Daarvoor verwijst ze naar recent verschenen studies.

Gelet op de titel van de biografie dringt de gedachte zich op dat de barokke opzet van het boek even uitmiddelpuntig is als het karakter van de hoofdpersoon. Het boek balanceert tussen een pakkend geschreven biografie en een toegankelijke wetenschappelijke studie. Het was ongetwijfeld een moeilijk karwei om een goed beeld te schetsen van deze grillige en tegendraadse man. Niettemin is het De Jong gelukt een boeiend en lezenswaardig boekwerk te leveren over het leven en werk van Joost Hiddes Halbertsma, in alles een geleerd en excentriek mens.